

Maria Łuczyńska-Bruzda

PARKI NARODOWE A TURYSTYKA

Monumentalna wspaniałość Tatr, królestwo skalistych Pienin, sennie moczary Kampinosu otoczone pasmami wydm, malownicze doliny Ojcowa, świętokrzyskie, gołoborza, piaszczysty klif Wolina, karkonoskie szczyty, bogactwo roślinne Babiej Góry, pełne ptactwa jeziora Wielkopolski, królewskie żubry w pierwotnej Puszczy Białowieskiej...

Oto dziesięć polskich Parków Narodowych, chluba myśli i działalności wielkich uczonych, artystów i poetów, miłośników ziemi i jej piękna, oto najwspanialsze fragmenty zróżnicowanych krajobrazów Polski.

W idei Parków Narodowych mieści się mnogość aspektów: krajobrazowo-estetycznych, przyrodniczo-naukowych, kulturowych, turystycznych. Ale tkwią też potencjalne konflikty. Są to konflikty między ochroną podstawowych wartości a charakterem użytkowym parków.

Krajobrazy naszych parków narodowych, to nie pierwotne lasy tropikalne czy niedostępne sawanny, które nie znają jeszcze gospodarki człowieka. Są to bowiem dalekie od pierwotnych form kraj-

obrazy naturalno-kulturowe, w których zawsze widoczna jest — w mniejszym lub większym stopniu — działalność człowieka. Są to jednak krajobrazy, które na powierzchni niewielkiego stosunkowo kraju obdarowują nas całą skalą zróżnicowanych form.

Tak więc polskie parki narodowe to niewielkie, najatrakcyjniejsze fragmenty różnorodnych krajobrazów, najbardziej naturalne wśród istniejących, ale od wieków użytkowane, podzielone pod względem własności i podporządkowane różnym kompetencjom. Elementy wewnętrzne, tkwiące w samych parkach, podlegają oddziaływaniu elementów zewnętrznych, a więc otoczeniu.

Te małe, atrakcyjne formy krajobrazowe znajdują się przecież w kraju gęsto zaludnionym, bądź w sąsiedztwie dużych zespołów miejskich, bądź też w rejonach najbardziej uczęszczanych, stanowią tradycyjne miejsca uzdrowiskowo-wczasowe. Wyjątkiem jest Białowieża, odizolowana dużymi przestrzeniami leśnymi od terenów użytkowo-gospodarczych. Natomiast Tatry, Pieniny i Karkonosze to miejsca masowej turystyki górskiej. Wolin jest terenem nadmorskiej turystyki wczasowo-uzdrowiskowej. W sąsiedztwie wielkich miast leżą Kampinoski, Ojcowski i Wielkopolski Park Narodowy. Są one przeto obciążone całą problematyką strefy podmiejskiej z jej rozwojem budowlano-przemysłowym oraz problematyką turystyczno-wypoczynkową wielkich mas ludzi.

Oczywisty rozwój turystyki na terenach parków narodowych stoi więc w sprzeczności z równie oczywistą i tym samym celem przydatną stagnacją obszaru tych parków. Czyż nie najlepszym miejscem wypoczynku jest teren pierwotnej przyrody? Ale tak łatwo odebrać przyrodzie tę pierwotność przez nadmierną ilość wizytujących, przez urządzenia, usługi, samochody.

Atrakcyjność krajobrazowa naszych parków przy ich małej powierzchni to pierw-

szy konflikt. Pociągają one za sobą następne. Badania naukowe wymagają niezakłóconych warunków — a równocześnie turyści ciągną tysiącami do reklamowanego obiektu. Dąży się do utrzymania pierwotności krajobrazu i dla nauki i dla turystyki — a równocześnie występuje użytkowanie gospodarcze, leśne, budowlane, hodowlane i rolne. Powszechna własność narodowych wartości — a jednak dzielona na ekskluzywnie zamknięte, ogrodzone, nadmiernie użytkowane letniska i campingi poszczególnych instytucji, czy zakładów pracy. Niewymierne wartości krajobrazowe, czystość wody i powietrza, wartości historyczne i kulturowe, naukowe i zdrowotne — stoją wreszcie w sprzeczności z ekonomicznym rachunkiem eksploatacji gospodarczej tych zasobów.

Oto zasadnicze konflikty wymagające rozwiązania. Rozwiązanie to musi nastąpić w różnych dziedzinach — wychowawczej, gospodarczej, socjologicznej, przestrzennej i wielu innych, nawzajem ściśle powiązanych.

Planowanie przestrzenne jest podstawowym czynnikiem. Wiadomo bowiem, że np. dobre poprowadzenie drogi i prawidłowe rozwiązanie węzłów może do minimum sprowadzić kolizje ruchu. Ze np. prawidłowe rozplanowanie wewnątrz budynku może bez specjalnych tabliczek informacyjnych zaprowadzić zainteresowanego w poszukiwane przezeń miejsce. Szukając rozwiązania problemów ochrony i użytkowania terenów parku narodowego spróbujemy znaleźć związki i rozbieżności przestrzenne, by rozmieścić je możliwie bezkonfliktowo. Raz mogą to być problemy drobne, do rozstrzygnięcia w ramach administracji parkowej, innym razem w skali regionu, czasem nawet i kraju. Zawsze decydować będzie indywidualność charakterystyki każdego z parków narodowych. A więc na indywidualnych przykładach spróbujemy poszukać metod likwidacji konfliktów.

Rozmieszczenie parków narodowych w Polsce na tle krajobrazów. a — regiony geograficzne wg „Krajobrazy Polski” St. Jarosza, b — parki narodowe istniejące, c — parki projektowane. 1 — Babiogórski PN, 2 — Tatrzański, 3 — Pieniński, 4 — Karkonoski, 5 — Ojcowski, 6 — Świętokrzyski, 7 — Wielkopolski, 8 — Kampinoski, 9 — Białowiecki, 10 — Woliński, 11 — Słowiński, 12 — Bieszczadzki Park Narodowy

Przedmiotem rozważań będą dwa z polskich parków. Pierwszy — jako teren masowej turystyki letniego i zimowego sezonu — Tatrzański Park Narodowy, drugi — jako teren leżący na styku największych przemysłowych aglomeracji ludności w Polsce — Ojcowski Park Narodowy.

Zwarty fizjograficznie kompleks wysokich Tatr jest podzielony między dwa państwa i zarazem obejmuje dwa parki narodowe — polski i czeskosłowacki. Granica między TPN i TANAP, która dziś w ramach umów, konwencji i dobrej woli obu stron nie stanowi przeszkody dla jednolitej ochrony części Tatr, jest brzemienna w skutki dla naszego parku. Obszar TPN obejmuje bowiem niewielki wycinek północnych stoków tatrzańskich, u których podnóża w niekorzystnych warunkach terenowych osiedlił się od wieków

Parki narodowe na tle stałej i okresowej koncentracji ludności w Polsce. 1 — parki narodowe (a — istniejące, b — projektowane), 2 — obszary zurbanizowane, 3 — obszary silnie zurbanizowane, 4 — główne strefy uzdrowiskowo-wypoczynkowe

Zewnętrzne strefy ochronne Tatrzańskiego Parku Narodowego (schemat opracowany w oparciu o „Regionalny projekt zagospodarowania przestrzennego Tatr”, J. Krucały). 1 — granice parków narodowych, 2 — ogólny zarys Tatr, 3 — główne miejscowości uzdrowiskowo-wczasowe, 4 — projektowany obszar chroniony pod względem krajobrazowym, 5 — projektowana otulina zewnętrzna, obszar rozrządzający regulację ruchu turystycznego, 6 — projektowana obwodnica turystyczna wokół Tatr, 7 — granica państwowa

człowiek, dzieląc Tatry na drobne własności, eksploatując zbocza w poszukiwaniu minerałów, wycinając lasy, wypasając owcami hale.

Mimo widocznych zniszczeń potęga i urok Tatr, niezwykła ich atrakcyjność krajobrazowa, walory klimatyczno-uzdrowiskowe, warunki narciarskie i szereg innych wartości obciążły dodatkowo teren Tatr i jego najbliższego otoczenia. Wzrastający rozwój urządzeń uzdrowiskowych, wczasowych, sportowych i turystycznych oraz związanego z nimi zapleczka w postaci mieszkaniowych osiedli, sieci dróg kołowych, kolejek, nartostrad itp., wprowadzają nadmierne ilości ludzi i samochodów niejednokrotnie w samo wnętrze ciszy i przyrody krajobrazu górskiego, dla których przecież park narodowy założono.

Od dawna już szukano odpowiedzi na pytanie, jak rozstrzygnąć konflikt użytkowania Tatr i zachowania ich podstawowych wartości. Szereg studiów i koncepcji zagospodarowania przestrzennego tego obszaru wykazało dobitnie wadliwość użytkowania większej części parku, niewłaściwe rozmieszczenie urządzeń, nieproporcjonalność obciążenia terenu. Opracowania te wskazały na konieczność rozpatrywania Tatr Polskich w szerokim zakresie terytorialnym Podtatrza, jak i powiązania z Tatrami Słowackimi w celu dekoncentracji usług i urządzeń na większym obszarze. Wysunięto też koncepcję podziału terenu na strefy — przez zmianę kierunku rozwoju Zakopanego na pasmo Witów-Bukowina, przez powiązanie właściwą siecią komunikacyjną trójkąta parków Tatr, Babiej Góry i Pienin, przez odpowiednie i proporcjonalne rozmieszczenie usług na terenie samego TPN. Strefy te mają przejąć określone funkcje i umożliwić jak największej ilości ludzi zwiedzanie parku i wypoczynek, w sposób nie zagrażający przyrodzie, pięknu i ciszy Tatr.

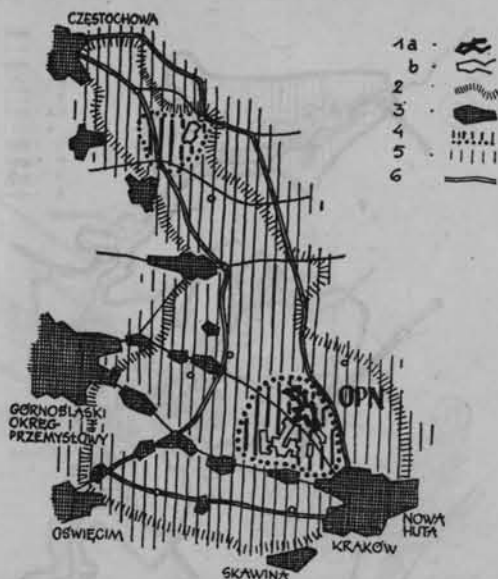
Drugi przykład to Ojcowski Park Narodowy, najmniejszy wśród naszych parków, o wydłużonej formie, podzielony między dwa powiaty. Najatrakcyjniejszą krajobrazowo i przyrodniczo częścią jest bie-

gnąca środkiem parku dolina. W jej bardzo ciasnym dnie przebiega droga przelotowa. W tej dolinie koncentrują się wszystkie zainteresowania — naukowe, dydaktyczne, turystyczne, wypoczynkowe, administracyjne, własnościowe i kompetencyjne. W tej nadmiernej koncentracji, która wynika zarówno z wewnętrznej dyspozycji terenowej parku jak i czynników zewnętrznych, takich jak bliskość dużego zespołu miast, tkwi podstawowy konflikt obszaru. Koncepcja zagospodarowania przestrzennego opracowana dla terenu Ojcowskiego Parku Narodowego objęła taki zakres terytorialny, jaki pozwala na stworzenie warunków ochrony i odpowiedzialnego urządzenia dla jego użytkowych potrzeb.

Opracowano więc plan obszaru krajobrazu chronionego otaczającego park narodowy. Jest to tzw. Okręg Ojców, który ma pełnić dwie podstawowe funkcje. W pierwszym rzędzie daje szansę utrzymania naturalnego krajobrazu, jako właściwego otoczenia dla parku narodowego, przez wprowadzenie stref o określonym stopniu rozwoju gospodarczego, lub też stref ochrony. W drugim rzędzie pozwala urządzić ten teren dla turystyki przez sieć komunikacji i usług, odciążając tym samym obszar parku narodowego.

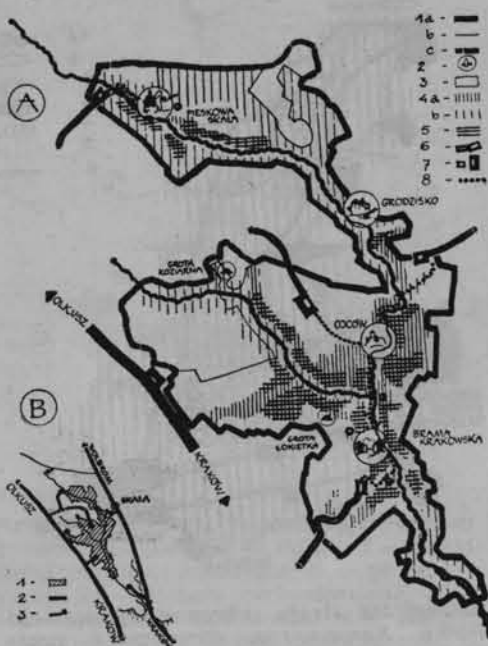
Plan dzieli teren parku na strefę obrzeżną, w której dozwolone są inwestycje turystyczne i strefy wewnętrzne z ograniczeniami bądź zakazami takiego inwestowania. Z dna doliny usuwa się komunikację przelotową, kierując ją poza teren parku. Docelowe drogi turystyczne prowadzić będą do baz, mieszczących się w obrzeżnej strefie. Teren parku zamknięto punktami kontrolnymi przewidując korzystanie z niego w takim stopniu, na jaki pozwoli chłonność baz i samego terenu.

Słuszność zasady strefowania, wprowadzona w projektach zagospodarowania przestrzennego wymienionych parków, została potwierdzona w r. 1962 na światowej konferencji Parków Narodowych w Seattle. Proponowano tam we wszystkich parkach narodowych, gdzie istnieje konflikt użyt-

Zewnętrzne strefy ochronne Ojcowskiego Parku Narodowego, opracowane przez M. Łuczyńską i J. Bogdanowskiego według koncepcji Z. Novaka w Zakładzie Planowania i Ochrony Krajobrazu Politechniki Krakowskiej. 1a — Ojcowski Park Narodowy, 1b — projektowane parki narodowe bądź duże rezerваты przyrody, 2 — ogólny zarys Jury, 3 — główne ośrodki urbanizacji i przemysłu, 4 — projektowane przedpole Ojcowskiego Parku Narodowego, tzw. Okręg Ojców, 5 — projektowana strefa krajobrazu chronionego Jury, obszar przejmujący główne funkcje wypoczynkowo-turystyczne Krakowa i GOP-u, 6 — projektowana obwodnica turystyczna wokół Jury

kowania i ochrony, stosować podział na trzy strefy: strefę zasadniczego wypoczynku z pełnym wyposażeniem w odpowiednie urządzenia, strefę pośrednią otwartą dla zwiedzających, lecz bez urządzeń oraz strefę ograniczeń, przeznaczoną dla studiów i badań naukowych. Zastosowanie tej metody w przypadku naszych parków jest pilną koniecznością. Kompromisem będzie wybór na strefy ściśle chronione terenów możliwie najmniej atrakcyjnych dla turystów i odwrotnie — przeznaczyć dla turystyki tereny najbardziej atrakcyjne pod względem krajobrazu.

A. Podział terenu Ojcowskiego PN na strefy ograniczeń i zakazów. 1 — granice parku: a — istniejąca, b — istniejąca do zmiany, c — korekta granicy; 2 — główne atrakcje turystyczne (obiekty) na terenie parku, 3 — strefa rezerwatów częściowych, dozwolone inwestycje turystyczne (parkingi, wyżywienie, camping), 4 — strefa rezerwatów ścisłych: a — rez. istniejące, b — projektowane (w tej strefie ruch odbywa się na szlakach i ścieżkach), 5 — strefa rezerwatów ścisłych, nie dostępnych dla turystów, 6 — drogi docelowe zakończone parkingami, 7 — baza mała (parking i kiosk), baza duża (parking, wyżywienie masowe, camping), 8 — szlak pieszy ruchu masowego wiodący z poszczególnych baz przez atrakcje turystyczne

B. Schemat układu komunikacji. 1 — teren parku, 2 — drogi tranzytowe gospodarcze, 3 — docelowe drogi turystyczne

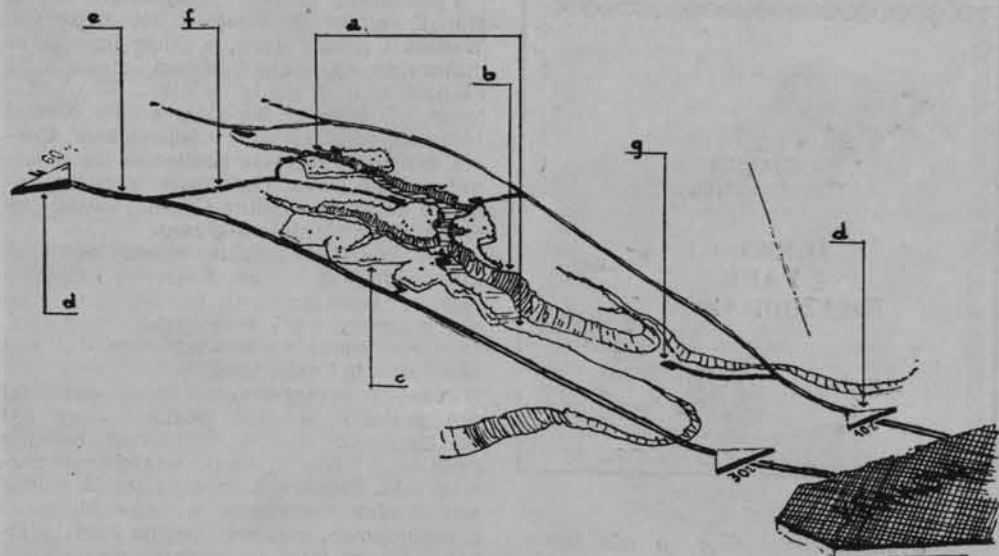
Strefa zasadniczego wypoczynku będzie się kształtować w zależności od wielkości, charakteru parku i czynników zewnętrz-

nych. W przypadku Białowieskiego Parku Narodowego strefę tę stanowi park krajobrazowy przy pałacu, odpowiednio przystosowany do potrzeb turystycznych. Również w Tatrach i Ojcowie strefa wypoczynku wkracza w obszar, objęty granicami parków, lecz na obrzeżach. W przypadku Tatrzańskiego Parku Narodowego szeroko pojętą strefę wypoczynkowo-turystyczną stanowi przecież cały rejon Podtatrza, zaś w przypadku Ojcowia — obszary krajobrazu Jury, rozciągające się między Śląskiem a Krakowem.

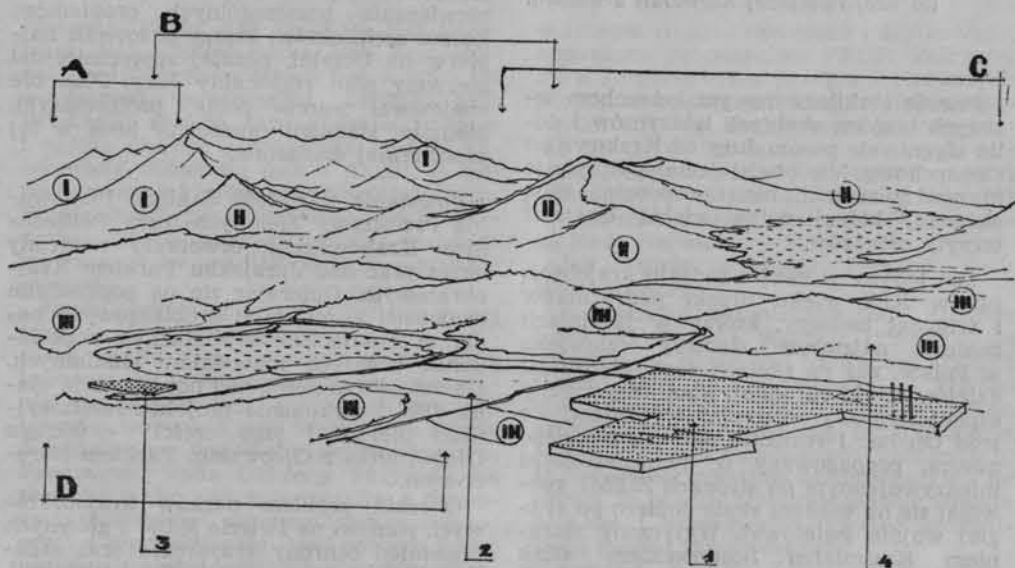
Tak więc podział parków narodowych i ich obrzeży na strefy o zróżnicowanym stopniu użytkowania oraz włączenie parków do sieci obszarów chronionych i urządzonych dla celów turystyki, gwarantują ich ochronę dla pożytku i radości przyszłych pokoleń.

Warto jeszcze zaznaczyć, że większość ludzi przybywa dziś do parków narodowych, nie z powodu atrakcyjności samego krajobrazu, ale urządzeń, które ta atrakcyjność nieopatrznie zapoczątkowała. Ruch ten będzie się nadmiernie koncentrował na przekór potrzebie spotkania z naturą. Oczywiście, jeśli realizacja słusznych koncepcji planistycznych, zamiast zaczynać od urządzeń poza terenem parku, będzie forsować najpierw te inwestycje, które mieszczą się w granicach samego parku.

Park narodowy, podobnie jak teatr, ma ograniczoną ilość miejsc dla widzów. Podobnie jak teatr nie wszystkich musi zadowalać tą samą sceną. W tym tkwi konieczność, a równocześnie podstawa rozwiązania problemu nadmiernej koncentracji turystyki w polskich parkach narodowych.

Dyspozycja układu krajobrazowego Ojcowskiego PN. a — najpiękniejsze partie dolin objęte granicami parku, b — ściany skalne pod ścisłą ochroną, c — lasy na stokach dolin i na wierzchołkach włączonych w granice parku, tu umieszczono usługi turystyczne, d — główne kierunki napływu turystów (60% ze Śląska i 40% z Krakowa), e — zrealizowane drogi tranzytowe, f, g — docelowe drogi turystyczne zakończone parkingami

Schemat prawidłowego użytkowania rekreacyjnego w układzie gradacji typów krajobrazu. Typy krajobrazu: I — pierwotny, II — naturalny, III — kulturowy. Strefowanie krajobrazu: A — strefa niedostępna (obszary pierwotne), B — strefa udostępniona bez urządzeń (unikalne krajobrazy pierwotne i naturalne), C — strefa urządzona dla rekreacji, ogólnie dostępna (turystyka zimowa i letnia, wczasy), D — strefa urządzona, lokalna (obszary rekreacji podmiejskiej danego zespołu miejskiego: 1 — zespół miejski, 2 — tereny rolne, — 3 urządzenia rekreacyjne, 4 — lasy)